

TORI HOBUSE VANA-TORI SUUNA SÄILITUSPROGRAMM

Tori tõugu vana-tori suuna hobuste säilitusprogramm
kinnitati MTÜ Vana-Tori Hobuse Ühingu üldkoosolekul
08. aprill 2012, Tartus
juhatuse poolt täiendatud 05.veebruar 2014
Kinnitan: .....(digi-allkirjaga).....
Ute Wohlrab, juhatuse esimees

1 § Õiguslikud alused

Õiguslikud alused tori hobuse vana-tori suuna (tõumärk VT) säilitusprogrammi (edaspidi Programmi) jaoks on:

Euroopa Ühenduse määrused C.D. 92/353; C.D. 92/354; C.D. 96/78; 504/2008; C.D. 96/79; C.D. 92/216 ja direktiivid 90/427; Dir. 90/428. Eesti Vabariigi Põllumajandusloomade aretuse seadus (RT I 2002,96,566) ja sellega seonduvad õigusaktid: Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnistamise ning aretuseks sobivaks tunnistatud aretuslooma ja aretusmaterjali kasutamise alused (RTL 2002, 146, 2132); Identifitseerimisele kuuluvate põllumajandusloomade liikide loetelu, nende identifitseerimise ning registreerimise viisid ja kord; registreerimistunnistuse väljastamise kord ja veisepassi vorm ning põllumajandusloomade arvestuse pidamise kord (RTL 2009,98,1457); Põllumajandusloomade ohustatud tõugude loetelu (RTL 2005, 120, 1876) ja teised Eesti Vabariigi seadused.

2 § Üldine

Käesolev Vana-Tori Hobuse Ühingu säilitusprogramm annab suunised ühingu tööks aastateks 2014-2020. Programm kaasab kõiki abinõusid, mis on vajalikud tori tõu vana-tori suuna säilimise tagamiseks. Säilitusprogrammi lahutamatuks osaks on tori tõu vana-tori suuna aretusprogramm.

Aretuspiirkonnaks on Eesti Vabariigi territoorium ja tori hobuse vana-tori suuna kasvatajad teistes riikides, kui nad järgivad vana-tori suuna aretusprogrammi ja säilitusprogrammi. Vajaminevate aretusloomade minimaalne arv on 25 mära ja 3 takku.

Kokku on Eestis seisuga veebruar 2014.a. vana-tori suuna hobuseks sobiliku genofondiga:

- puhasaretatud märasid u. 60, takke u. 10
- max 25 % vana-hannoveri veresusega märasid ligikaudu 160 ja takke ligikaudu 30.

Lisaks on Soomes (allikas: Soome hoburegistri pidaja Suomen Hippos ry., avalik netipõhine „Heppa“-hoburegister, seisuga märts 2012.a) vana-tori suuna hobuseks sobiliku genofondiga:

- 65 mära ja 2 takku

Säilitusprogrammi lähtealuseks on tori tõugu hobuste populatsioon alates Tori Riikliku Hobusekasvanduse suguraamatutest ja 1921. aastal avatud Tori tõugu hobuste tõuraamatust.

3 § Tori tõu ajalugu

1856. aastal alustati Tori Hobusekasvanduses töö- kui ratsahobuseks sobiva hobusetõu aretust eesti hobuse baasil, millest kujunes tori hobusetõug. Tähtsaimaks kasutatud täkuks saab pidada norfolk-

roadster täkku Hetman, kelle abil tõug muutus välimikult ühtlaseks, samas tõusis vastupidavus ja tööjõudlus. 1930. aastatel võeti aretusse viis postjee-bretooni täkku (Loots, Uhke, Virk, Tugev, Sammur) eesmärgiga vastavalt turunõudlusele tori hobuse massiivsust tõsta, samas säilitades jõulised allüürid ja ühtlustades tõu välimikuomadusi. Verevärskenduse eesmärgil otsustati 1970. aastatel mõõdukalt vana-hannoveri veresust lisada, kasutades tori tõule suhteliselt sarnase tüübiga hobust.

1990. aastate alguses langes tori hobuse populatsioon järsult kolhooside lagunemise ja puuduliku tõuaretuspoliitika tõttu. Koos sellega muutus hobuste genofond – vanema genofondi (vana-tori suuna) osa vähenes populatsioonist kiiremini ja ristamised sportlike tõugudega loovad selle täieliku kadumise väikearvulises tõus. Näiteks viieaastasel perioodil 1999-2003 sündis kokku 517 tori varssa, kellest 71 %'l oli isaks täkk sportlike tõugudest (kasutusel oli kokku 59 „sport-tätku“, 10 erinevast võõrtõust). Aastal 2003 oli tori hobuseid ainult 600-pealine populatsioon. Järgmises põlvkonnas ehk aastatel 2004-2008 sündis kokku 585 tori varssa, kellest veel 44 %'l oli isaks täkk sportlike tõugudest (kasutusel kokku 40 „sport-tätku“, 7 erinevast võõrtõust). Aastal 2006 oli tori hobuse populatsioon 1250 pead, 2007.a. 1097 pead ja märtsis 2009.a. 1365 pead. (Allikas: Eesti Hobusekasvatavate Seltsi aastaraamatud 1999-2008)

4 § Tõu omadused

Programmis osalev hobune peab olema kantud tori hobuste vana-tori suuna tõuraamatusse. Genofondiks on tori tõu universaalsuunalise populatsiooni nn puhasaretatud osa, milles on lubatud kuni 25% plaanipärast vana-hannoveri hobuse genofondi abil 1970. aastatel läbiviidud verevärskendust.

Puhasaretatud populatsiooniks loetakse kõik 1945. aastal karjas olnud tori tõugu hobused, k.a. jaanuaris 1937.a. Eestisse toodud postjee-bretooni täkud Loots, Uhke, Virk, Tugev ja Sammur. Võõra verena on lubatud järgmised hannoveri tõugu (vana-hannoveri tüüpi) hobused: Albus 8787 T, Delfiin 13 531 T, 33 Difer, Farda, Funduk 9361 T, Günther 8503 T, Kiirus 9359 T, Kraver 8505 T, Griada 16 913 T ja Guoba 17 285 T.

Vana-tori suuna hobune on kuiva, tugeva kehaehitusega, ühtlase välimikuga ja hästi kohanenud Eesti ilmastiku-, söötmis-, pidamis- ning kasutamistingimustega.

Turjakõrgus kolme aastasena: 158 -166 cm.

Randmeümberrõõm: 22 – 24 cm.

Värvus: traditsiooniliseks värvuseks on vana-tori suuna hobustel raudjas tumedamate ja heledamate varjunditega. Esineb ka musta ja kõrvi värvusega hobuseid, haruldasemad on kollased ja kimlid.

a) tüüp

- soovitud: keskmine raske soojavereline hobune, jõuline, suurejooneline, selgete kontuuridega, hea lihastiku ja sootüübiga
- mitte soovitud: liiga väikesed ja liiga suured hobused, liiga massiivsed või liiga kerged tüübid, sootüübile mitte vastavad

b) kehaehituse kvaliteet**pea:**

- soovitud: väljendusrikas, markantne, kehale sobiva suurusega, suur elav silm
- mitte soovitud: liiga väike pea, väikesed silmad, liiga palju valget silmades, lontkõrvad, suured hambumisvead

kael:

- soovitud: keskmise pikkusega, tugeva lihastikuga, elastne kael
- mitte soovitud: liiga pikk või liiga lühike kael, vähe lihastikku, lai kukal, luigekael, hirvekael

õlg ja selg:

- soovitud: hästi arenenud turi, suur piisavalt lahtine õlg, elastne selg
- mitte soovitud: kitsas, liiga püstine õlg, vähenähtav turi, kõver või nõrk selg

formaat:

- soovitud: riskülikukujuline, harmooniline formaat, tugev lihastik, ümar laudjas, lai ja sügav rinnakorv
- mitte soovitud: väga pikk või liiga lühike selg, väike rinnakorv, lühike ja kõrge laudjas

esijalad:

- soovitud: sirgejoonilised, püstloodis, tugevad esijalad, hästi arenenud liigesed, elastsed keskmise pikkusega sõrgatsid
- mitte soovitud: nõrk lihastik, kõik mittekorrapäraseid seisud (kitsas, koondvarbne jne.), vähe arenenud liigesed, liiga püstised sõrgatsid, mittekorrapäraseid kabjad

tagajalad:

- soovitud: kuivad, arenenud liigesed, hea lihastik, elastsed, keskmise pikkusega sõrgatsid, korrapärase seis
- mitte soovitud: kõik mittekorrapäraseid seisud, saabeljalgsus, pehmed sõrgatsid

c) allüüride korrektsus

- soovitud: korrektsed käigud, eest ja tagant vaadates sirge liikumine
- mitte soovitud: kõik ebakorrektsused (nt. vaaruv käik)

d) samm

- soovitud: taktipärane (4-taktiline), maadhaarav, virk, energiline, tasakaalus
- mitte soovitud: passkäik, mitte taktipärane, lühikesed sammud, jõuetu

e) traav

- soovitud: taktipärane (2-taktiline), võimsa jõulise liikumisega, elastne, maadhaarav ja tasakaalus
- mitte soovitud: mitte taktipärane, vähe maadhaarav, madala liikumisega

f) iseloomujooned

- soovitud: intelligentne, hea iseloomuga, rahulik, kergesti käsitletav ja suure koostöövalmidusega hobune
- mitte soovitud: halb iseloom, mittesobiv käitumine, närviline, agressiivne

g) üldmulje

üldhinnangule saamiseks arvestatakse punktides a) – f) saanud tulemustest keskmine hinne.

Iseloom ja temperament, kasutusala

Vana-tori suuna hobune on raske tüübi soojaverelise hobusetõu esindajana traditsiooniliselt laia kasutusotstarbega. Rahumeelne iseloom, suur koostöövalmidus ja hea närvikava võimaldavad kasutust ratsa- ja rakendihobusena.

Tervis ja töövõime

Vana-tori suuna hobune on läbi tõuajaloo selektsiooni käigus kujunenud Eesti looduslikele ja ilmastikutingimustele vastavaks ja on hea söödakasutusega ning viljakusega aretustõug. Vana-tori suuna hobusel ei esine haiguslikke näidustusi nagu künahaukamine, päikeseallergia, karutammumine, kõrivilistamine, süstikluu sündroom, maohaavad, ekseem. Heade pidamistingimuste juures on vana-tori suuna hobune terve ja pikaeline.

5 § Tõu säilitamise eesmärk

Tori tõu vana-tori suuna puhul on oluline vabaneda lisatud võõrast genofondist ja taastada ning säilitada vana (populatsioon, mis koosneb 1945. aastal karjas olnud tori tõugu hobustest) sõidu- ja tööhobuse omadusi ja genofondi. Põhirõhk on puhasaretusel.

Eesmärgiks on toetada tori tõugu hobuste vana-tori suuna populatsiooni suurenemist.

Aastate 2014 kuni 2020. eesmärkideks on saavutada olukord, kus:

- 2-3 varsa asemel sünnib aastas üle 10 vana-tori suuna varssa;
- populatsiooni kahanemine on peatatud ja arvukus on suurem kui 300 hobust;
- alla 15-aastaste märade arv suureneb 50-ni;
- alla 15-aastaste puhasaretatud märade arv suureneb 35-le.
- vana-tori suuna hobused on nii Eestis kui naaberriikides tuntud, nõutud ja väärtustatud perehobused.

6 § Säilitusprogrammi osad

Käesoleval säilitusprogrammil on järgmised osad:

- Välimiku ja jõudlusomaduste kirjeldus
- Andmed populatsiooni kohta
- Tõu säilitamise meetodid
- Tõu propageerimise kord

VÄLIMIKU- JA JÕUDLUSOMADUSTE KIRJELDUS

Üldine tõukirjeldus on soovitud ja soovimatute omaduste kaudu toodud säilitusprogrammi üldosas. Hobuste vastavust tõu kirjeldusele hinnatakse ülevaatustel. Märade ja täkkude esmane hindamine toimub enne tõuraamatusse kandmist.

Hindamine toimub järgnevalt:

- tõu- ja sootüüp
- kehaehituse kvaliteet
- allüüride korrektsus
- käikude võimsus ja elastsus – samm
- käikude võimsus ja elastsus – traav
- iseloomujooned
- üldmulje

Hindamine toimub numbriliselt:

- 10 = suurepärane
- 9 = väga hea
- 8 = hea
- 7 = küllalt hea
- 6 = rahuldav
- 5 = piisav
- 4 = puudulik
- 3 = küllaltki halb
- 2 = halb
- 1 = väga halb
- 0 = hindamata

1. Jõudluskontroll

Tori tõugu hobuste vana-tori suuna jõudlusomaduste hindamine toimub jõudluskontrolli andmete alusel. Hobuseid hinnatakse ülevaatustel mitte varem kui kolme aasta vanuselt. Hindamine peab olema läbi viidud enne hobuse eeltõuraamatust peatõuraamatusse või tõuraamatusse kandmist. Tervise või pärilike vigade pärast kõlbmatuks tunnistatud hobuseid ei hinnata. Jõudluskatsete tulemusi tunnustatakse, kui jõudluskontroll on läbi viidud vastavalt jõudluskatsete eeskirjadele ning kehtivatele juhenditele.

2. Täkkude tunnustamine

Hindamise eesmärk on teha otsus täku kasutamise kohta säilitusprogrammi raames. Täku hindamise õigus pädevaks organiks on aretuskomisjon, kelle otsuse kinnitab juhatus. Aretus- ja hindamiskomisjoni moodustamise alused on sätestatud VTHÜ põhikirjas.

Täkk peab aretuseks sobivaks tunnistamiseks olema kantud vana-tori suuna eeltõuraamatusse, olema vähemalt kolme aastane ja läbinud vähemalt ühe ülevaatuse aretusprogrammis nõutava tulemusega. Tätku, keda ei saanud jõudluskatsetel hinnata, on võimalik tõuraamatusse kanda

avalduse alusel aretuskomisjoni otsusega, mille juhatus kinnitab siis kui see on genofondi säilitamiseks tähtis. Kõigi sugulises kasutuses olevate täkkude põlvnemine peab olema tõendatud geneetilise ekspertiisiga.

Eestis või väljaspool Eestit sündinud täku esmakordseks tunnustamiseks peab omanik esitama vähemalt 3-aastase täku hobuste ülevaatuse tulemused. Ülevaatusel täkk peab saama keskmise hindamistulemusena vähemalt 7 punkti; kuid ei tohi üheski osakriteeriumis olla alla 6 punkti. Ülevaatuste tulemuste ja põlvnemise alusel teeb aretuskomisjoni tunnustamise või mittetunnustamise otsuse, mille juhatus kinnitab.

Mitte lubatud on täkud, kes on:

- ravimite või dopingu mõju all
- tulemuste saavutamisel manipuleeritud
- terviseprobleemidega, mis takistavad tõuväärtuse hindamist.

Hindamisotsus on kas:

- litsentseeritud
- mitte litsentseeritud
- esialgu mitte litsentseeritud.

Tulemus „esialgu mitte litsentseeritud“ tähendab, et täkk ei vasta veel nõuetele välimuse ja/või jõudluse kohta, aga on tõenäoline, et tulevikus on paremaid tulemusi oodata. Hindamiskomisjon võib langetada otsuse, millal täkku uuesti esitlema peab.

Litsentseerimise kohta tehtud otsused avalikustatakse, otsus „litsentseeritud“ kantakse hobuse passi tõuraamatu pidaja poolt.

ANDMED POPULATSIOONI KOHTA

Tori tõugu hobuste vana-tori suuna säilitusprogrammi sobiliku genofondiga on Eestis seisuga veebruar 2014.a. :

- puhasaretatud märasid u. 60, täkke u. 10
- max 25 % vana-hannoveri veresusega märasid ligikaudu 160 ja täkke ligikaudu 30.

Suurim kari Eestis on Hargo Talus Valgamaal. Lisaks on Soomes vana-tori suuna hobuseks sobiliku genofondiga: 65 mära ja 2 täkku. Vana-tori hobuseid kasvatakse ka teistes riikides, näiteks Rootsis.

Vana-Tori Hobuse Ühingu liikmetele kuuluvad 8 puhasaretatud täkku: Hektor –uw-, Heliodor –uw-, Hesperos ex Humberto, Lancelot –uw-, Lennar, Uhke Hannes, Uranus –uw-, Uuras; max 25% vana-hannoveri veresusega 2 täkku: Hans, Luzifer –uw-, ning 32 mära, kes esindavad järgmiseid täkkuliine: Hetman, Loots, Virk, Sammur, Tugev ja Uhke ning tori hobuse vana-tori suuna aretusprogrammis lubatud vanatüübiliste hannoveri täkkude järglaskondi.

TÕU SÄILITAMISE MEETODID

MTÜ Vana-Tori Hobuse Ühingu põhikirjas on toodud järgmised meetodid:

- jälgida vana-tori suuna hobuste olukorda ja seisundit, vajadusel teostada selgitustööd riigi- ning omavalitsusasutustes, ettevõtjaid ja isikuid astuma samme olukorra parandamiseks;
- seista vana-tori suuna hobuste puhasaretuse eest, korraldades aretusseadusega reguleeritavat tegevust tõuaretusühingu kaudu;
- organiseerida vana-tori suuna hobuste päästmisaktsioone, kaitse ja teaduslikke uuringuid, taotledes selleks raha erinevatest Eesti ja välismaa fondidelt, sponsoritelt jt. valdkonnast huvitatud isikutelt;
- taotleda Euroopa Liidult vana-tori suuna hobuste arvamist vanade kultuurtõugude hulka ning tema kaitsmise ja säilitamise toetamist.
- taotleda ning jaotada vana-tori suuna hobuse kasvatajatele toetusi.

Praktilisel tasemel on säilitamise peamiseks abinõuks populariseerida vana-tori suuna hobuseid ja jagada kasvatajatele teavet õigete aretusotsuste tegemiseks. Selleks VTHÜ on tänaseks avaldanud koduleheküljel paaritussoovitused (täkkude nimekiri) vana-tori suuna märadele inbriidingu vältimise eesmärgil, toonud koduleheküljel kasutusel inbriidingu kalkulaatori ning lingi avalikku hobuste registrisse. VTHÜ on tellinud Saksamaal laborist Certagen GmbH 32 markeri geneetilised ekspertiisid üle 30 mitte-lähisuguluses oleva vana-tori suuna hobuse kohta; tulemusi on võimalik kasutada erinevates teaduslikes uuringutes.

TÕU PROPAGEERIMISE KORD

MTÜ Vana-Tori Hobuse Ühingu põhikirjas on toodud järgmised viisid vana-tori suuna propageerimiseks:

- ühingu liikmete esindamine Eesti poliitilises, majandus- ja kultuurielus, üldsuse informeerimine vana-tori suuna väärtustest ja nende populaarsuse tõstmine;
- selgitada vana-tori suuna hobuste tähendust ja tähtsust;
- korraldada seminare ja üritusi vana-tori suuna säilitamisele ning propageerimise tagamiseks;
- korraldada eesmärkidega kooskõlas olevaid koolitusüritusi ja õppepäevi.

Propageerimise praktiliseks eesmärgiks on kindlustada vana-tori suuna hobuste genofondi säilimine, tõsta populatsiooni ja tagada vana-tori suuna hobuste kasvatuses majanduslik tasuvus.

Selleks VTHÜ on aastatel 2010-2011:

- teinud vana-tori suuna hobust kirjeldava infovoldiku (viies erinevas keeles);
- tellinud erinevaid meeneid tõu tutvustamiseks;
- loonud kodulehekülje (neljas erinevas keeles);
- osalenud nii rahvusvahelise/riikliku taseme üritustel (Maamess 2011, Tallinna International Horse Show 2011) kui maakondlikel üritustel (Hargo Talu Jõulu- ja Kevadlaadad 2010 ja 2011, Jaanishow 2011 Pärnumaal, Tartu Emajõe Kirbuturud);
- saanud sotsiaalmeedias Facebook üle 1400 toetaja;
- jaganud infomaterjali Berliinis üritusel Hippological 2011
- osalenud Siseministeeriumi poolt korraldatud kooliprogrammis, kus tutvustati MTÜ-de tegevust;

- esitlenud meedias (Eestis, Soomes ja Saksamaal) ühingu säilitustegevust rohkem kui 20 artiklis ja saates.

Aastal 2012:

- VTHÜ osales järgmistel suurüritustel: Maamess, Helsinki Horse Fair ja Tallinna International Horse Show;
- VTHÜ juhatuse esinaine esindas Ühingut “Saksa Majas” London 2012 olümpia raames;
- VTHÜ osales väiksematel üritustel: Sangaste rukkifestival ja Helme valla päevad.
- Mitmel Eesti kanalitel/ajalehtedel oli VTHÜ töö kajastanud: Päevaleht, Postimees, Valgamaalane, Maaleht, Oma Hobu, ETV, ajakiri “Üks”, Pärnu Postimees.
- on ellu viidud ühe välismaa ajakirja ja ühe TV-kanali poolt artikli/saate valmimine, eesmärgiga näidata välismaal vana-tori hobuse suuna kriitilist olukorda ja võitlust vanade suguliinide säilitamise eest;
- VTHÜ osales Emajõe Kirbuturgudel ja korraldas Hargo talus kolmanda Jõululaada;
- Lisaks toimusid 2012 aastal varsa valimised ja hobuste hindamiskoolitus.

Aastal 2013:

- VTHÜ osales järgmistel suurüritustel: Maamess, Tallinna International Horse Show ja Tartu Näituste Jõululaat;
- Lisaks osales VTHÜ väiksematel laadapäevadel: Helme vallapäevad, Sangaste rukkifestival, Valguta “kolhoosipidu”, Sangaste Baltica Folkloori Festival;
- Mitmes Eesti telekanalil/ajalehtedes kajastati VTHÜ aretustööd: Pereraadio, Valgamaalane, Maaleht, Oma Hobu, Päevaleht.
- on ellu viidud ühe välismaa ajakirja ja ühe TV-kanali poolt artikli/saate valmimine, eesmärgiga näidata teistele riikidele vana-tori hobuste kriitilist olukorda ja võitlust vanade suguliinide säilitamise eest;
- VTHÜ osales Emajõe Kirbuturgudel ja korraldas Jõululaada
- Korraldati hobuste hindamiskoolituse praktiline osa, viidi läbi jõudluskatsed ja hinnati esimesed Vana-Tori suuna hobused.

Aastal 2014:

- VTHÜ plaanib osaleda järgmistel suurüritustel: Tallinna International Horse Show ja Tartu Näituste Jõululaat;
- Plaanis on osaleda nii Helme vallapäevadel kui Sangaste rukkifestivalil;
- Avaldada erinevaid artikleid erinevates ajalehtedes ja –kirjades, ilmunud on artiklid nii Valgamaalases kui ajakirjas Oma Hobu;
- Litsentseeriti esimene täkk ja valiti aasta 2013 varss

- On plaanis korraldada jõudluskatsed ja läbi viia hobuste hindamised

Kolme aasta jooksul alates tõuraamatu asutamisest VTHÜ on teinud järgmist:

- Teavitanud vana-tori suuna tõuraamatu asutamisest neid hobuste omanikke, kelle hobused vastavad tõuraamatu nõuetele eesmärgiga kindlustada võimalikult paljude hobuste registreerimine vana-tori suuna tõuraamatus enne tõuraamatu sulgemist;
- Teavitanud avalikkust läbi meedia ja üritustel osalemise kaudu vana-tori suuna tõuraamatu avamisest.

Aastate 2014-2020 planeeritav tegevus:

- Koostada jõudluskontrolli käigus peale numbriliste hinnete andmebaas, kus on jõudluskontrollis osalenud hobuste pildid koos kirjeldustega;
- Otsida aktiivselt vana-tori suuna hobuste toetajaid ja huvilisi, kelle kaudu on võimalik minna uutele turgudele nii Eestis kui välismaal;
- Vana-tori suuna kasvatajate ühendamine, nõustamine, toetamine, koolitamine; eelpoolnimetatud tegevuste korraldamine ja sponsorite kaasamine;
- Koostöö arendamine väikearvuliste ja ohustatud tõugude kasvatajate ja organisatsioonidega;
- Rahvusvaheliste suhete arendamine.